

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Деревянко Юлії Миколаївни

«Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах: зіставний аспект»

(Вінниця, 2019. – 259 с.),

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Лінгвістика сьогодення рясніє багатьма напрямками і тенденціями, проте пріоритетними не випадково визнають ті наукові студії, в яких дослідницький вектор спрямовано на мовну особистість, її лінгвокреативні можливості та комунікативну компетенцію в контексті ефективної мовленнєвої інтеракції. Очевидним є те, що для лінгвістів, які працюють у царині зіставного комунікативно-прагматичного мовознавства, власна методологія якого вибудовується на продуктивному симбіозі вітчизняних і зарубіжних досягнень у теорії мовної комунікації, відкриваються приховані горизонти дослідження. Залучені до міжмовного зіставлення традиційні, усталені поняття мають унікальну здатність до оновленої інтерпретації, оскільки на тлі контрастивного аналізу набуває глибшого осмислення їхня семантика та структура, увиразнюється прагматичний потенціал та доповнюється функціональна палітра.

Беручи до уваги зазначене, вважаємо доцільним звернення Юлії Миколаївни Деревянко до етикетних ситуацій повсякденного спілкування як важливих комунікативних та лінгвокультурних кодів різних етносів. Логічним видається також занурення в когнітивну та семіотичну інтерпретацію етикетного простору англійськомовних та українськомовних комунікантів, оскільки саме такі до певного ступеня

ритуалізовані мовні знаки створюють уявлення про спільне та відмінне в регулюванні мовленнєвої поведінки людини в соціумі.

Варто згадати, що комунікативні потреби мовця в етикетних ситуаціях повсякденного спілкування реалізуються цілим спектром мовленнєвих структур (здебільшого відтворюваних, клішованих, ситуативно-дейктичних), які, маючи концептуальний та образний характер, безсумнівно, визначають риси національного характеру і мають непересічне значення для розуміння етнокультури загалом.

Зазначений ракурс проблеми в рецензованій роботі Ю.М. Деревянко набуває перспективного осмислення. Дисертантка занурюється в об'єкт дослідження з нових, раніше не використовуваних у контрастивістиці позицій щодо встановлення метакомунікативних інтенцій соціально-регулятивного та контактної-інтерактивного характеру і тим самим вдало актуалізує тему дослідження.

Вважаємо, що для сьогоденної лінгвістики вкрай цінними є наукові розвідки, орієнтовані на виявлення найтонших нюансів національно-культурних чинників організації мовного коду та інших семіотичних систем, особливо якщо апелюють до найновіших гіпотез, сформованих у межах когнітивістики, прагмалінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності. У цьому контексті рецензована робота видається повітряною як за проектуванням дослідницьких проблем, так і за підходами їхнього розв'язання в міжмовному аспекті. Дисертація не викликає заперечень у частині її наукової новизни та валідності отриманих результатів.

Варто наголосити на цілковитому сприйнятті й підтримці того, що здобувачка здійснила науковий пошук на матеріалі стандартних етикетних формул, дібраних із різножанрових джерел, у тому числі з авторитетних тлумачних, регіональних та історичних словників, електронних баз даних, художніх та публіцистичних текстів українською та англійською мовами.

Позитивним є те, що джерельна база дослідження доповнена відеоматеріалами.

Завдання, що ставить дисертантка для досягнення мети, варті позитивної оцінки. Ю.М. Деревянко розкриває особливості етикету як знакової системи, визначає структуру етикетного простору, диференціює етикетні ситуації повсякденного спілкування за ступенем їх ритуалізованості та цілком виважено та аргументовано розробляє послідовну процедуру фреймового моделювання актуальних етикетних ситуацій повсякденного спілкування. Позитивним є те, що здобувачка залучає до аналізу вербальні та невербальні засоби актуалізації етикетних ситуацій, що створює цілісну картину англійськомовного та українськомовного комунікативного простору.

Особливо хотілося б наголосити на послідовному та аргументованому підході до інтерпретації метаоднінці «етикетний простір», яка вперше застосовується на теренах лінгвістики як структуроване поняття, що містить суб'єкти взаємодії, етикетні ситуації, етикетні знаки, норми та ціннісні домінанти.

Безперечно новітнім видається підхід дисертантки щодо внутрішньосистемного зіставлення (в межах внутрішнього кола англійськомовних культур), а також міжкультурного порівняння етикетних ситуацій повсякденного спілкування з акцентуацією на ступінь ритуалізованості досліджуваних мовленнєвих актів. Не менш актуальним щодо подальшого розвитку міжмовних напрацювань є твердження здобувачки про пластичність етикетного знака, форма якого варіюється залежно від когнітивно-прагматичних настанов мовців, ступеня толерантності комунікантів по відношенню до регламентації повсякденного спілкування.

Відрядно, що означення об'єктом дослідження етикетних ситуацій повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній

культурах спонукало Ю.М. Дерев'янку синтезувати ідеї когнітивної лінгвістики, семіотики, лінгвопрагматики та зіставного мовознавства, поглибивши їх лінгвокультурологічним наповненням і як наслідок вивести власні матриці наукового осмислення досвіду повсякденного спілкування та впорядкувати їх в межах ментальних статичних та сценарних моделей, які постають універсальним планом дій для представників різних культур.

Хотілося б у цьому ракурсі акцентувати на виваженості, обґрунтованості, доцільності та методичній вправності дисертантки. Ю.М. Дерев'янку, майстерно вводячи в канву роботи прозорі, несеунеречливі металінгвістичні одиниці, пояснює необхідність розмежування понять «етикет», «мовленнєвий етикет», «звічливість», послідовно створюючи власну методологічну та металінгвістичну площину, на якій розгортає подальшу дискусію навколо основної проблеми роботи – встановлення спільного та відмінного в реалізації етикетних ситуацій повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах.

Позитивом видається те, що дисертантка вкрай сумлінно поставилася до вступної частини роботи, що визначило наступні кроки наукового пошуку та якість його подання. Акцент на вступі не випадковий, адже представлена там авторська стратегія дослідження засвідчує новаторські прагнення щодо осмислення об'єкта дослідження. Наукова виваженість основних положень роботи ґрунтується навколо висловленої у вступі гіпотези дослідження, сутність якої полягає в пошуку спільних ментальних моделей повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах, що мають різний контент у межах фреймів та неоднакову актуалізацію вербальних і невербальних засобів.

Дисертація має три розділи, чітко структуровані та наповнені відповідно до поставлених завдань. Перший розділ «Загальнотеоретичні проблеми мовленнєвого етикету» (сс. 24-78) преневажено розгляду питань,

пов'язаних з етикетом як знаковою системою. У ньому викристалізовується пошук дослідницею власної методології аналізу матеріалу, який за масштабами не може не викликати схвалення, а за глибиною проникнення в сутність проблеми – пошанування. Відрадно, що з обома викликами дисертантка успішно впоралась, продемонструвавши гуманітарну ерудицію, лінгвістичну грамотність, чіткість викладу матеріалу, інтелігентну критику попередників та витончену авторську спробу осмислити об'єкт дослідження в інтеграції різних течій та напрямів сучасного мовознавства.

Цілком виправданим з точки зору імплементації теоретико-практичних настанов видається розмежування понять «мовленнєвий етикет» та «ввічливість», які в роботі постають співвідносними, проте не тотожними поняттями. Умотивованим уважаємо підхід, за якого ввічливість виступає характеристикою дискурсу і, відповідно, набуває певних прагматично зорієнтованих ознак. Натомість зоною реалізації мовленнєвого етикету насамперед вважається культурний простір комунікантів із властивими національно-специфічними, символічними та ритуальними практиками.

Заслужовує на схвалення спроба здобувачки поєднати в її дослідженні здобутки прагматики, когнітивістики, семіотики та зіставного мовознавства. Застосовуючи інтеграційні виміри об'єкта дослідження, дисертантка створює своєрідну палітру наукових міркувань, покликаних інтерпретувати етикетні ситуації повсякденного спілкування в гармонійній взаємодії спільного та відмінного в структурі, семантиці, призначенні різномовних культурних кодів.

Заслужовує на позитивну оцінку другий розділ дисертації «Методологія та методика дослідження етикетних ситуацій повсякденного спілкування» (с. 79-100), в якому розглядаються особливості методології дослідження складових етикетного простору та реалізації етикетизованої

мовленнєвої поведінки в його межах. Позитивним є те, що авторка чітко опишеус «траєкторію» наукового пошуку, надійно обґрунтовуючи застосування кожного методу та методик для досягнення конкретної цілі. Прозорість викладу методологічної конденсації дисертантки, на нашу думку, не лише полегшує сприйняття подальших результатів роботи, але й убезпечує від можливих «винадів» з боку критиків щодо тісного перенесення та взаємодії методів і методик різних наукових парадигм.

Вважаємо, що окреслені у вступі та перших розділах роботи філософські принципи дослідницької діяльності, конкретні методи і методики дослідження, тобто вихідні метанаукові презумпції, світоглядні переконання дисертантки видаються адекватними модусу розуміння природи й сутності досліджуваного об'єкта.

Найбільш інформативним щодо наукової новизни та практично орієнтованим є третій розділ роботи «Актуалізація етикетних ситуацій повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах» (сс. 101-208), контент якого спрямовано на з'ясування особливостей етикетного мовлення носіїв англійськомовних та українськомовної культур у визначених етикетних ситуаціях («Вітання», «Прийом гостя», «День народження», «Весілля») у межах внутрішньокультурного та міжкультурного спілкування. Дисертантка досліджує матеріал, звертаючись до практики фреймового моделювання. При цьому вона виважено підходить до встановлення актуалізованих елементів у межах кожного фреймового сценарію, залучаючи до його побудови такі аспекти, як національність, стать, вік, соціальну приналежність комунікантів, мету спілкування, комунікативні умови реалізації етикетних ситуацій, вербальні, паравербальні та невербальні знаки, а також звертає увагу на модус комунікації. Такий підхід дав можливість з'ясувати особливості реалізації етикетних мовних ситуацій в

досліджуваних лінгвокультурах та встановити те спільне та відмінне, що притаманне культурним кодам різних етносів.

Справляють позитивне враження ретельно оформлені та науково грамотно сформовані додатки до роботи, репрезентовані окремим томом. Вони містять низку прикладів щодо реалізації повсякденних етикетних ситуацій в конкретних фреймових сценаріях.

Водночас, окресливши позитивні здобутки роботи, дозволимо собі висловити деякі міркування та побажання.

1. Метамова дисертації Ю.М. Дерев'янка позначена концептуальною цілісністю, науковою вваженістю та методологічною обґрунтованістю. Загалом дисертантка вибудовує логічну систему термінопозначень, які відповідають засадничим настановам дослідження. Водночас у роботі використано такі поняття, як «культурна цінність», «культурна домінанта», «комунікативна цінність», межа між якими подекуди видається не зовсім прозорою. У цьому аспекті хотілося б почути міркування здобувачки щодо співвідношення між цими поняттями.

2. У роботі розглядаються норми етикету, що закорінені в ритуалі. Також є посилання на думку Н.Г. Брагіної стосовно того, що грубість та антиетикет можуть ритуалізуватися (с. 39). Чи поділяєте Ви цю думку та як її інтерпретуйте?

3. У роботі об'єктом дослідження обрано етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах, які надалі деталізовано ситуаціями «Вітання», «Прийом гостя», «День народження», «Весілля». При цьому поза дослідницькою увагою залишаються інші фатичні мовленнєві ситуації на кшталт «Знайомство», «Прохання», «Прощання» тощо. У цьому аспекті хотілося б уточнити, які критеріальні виміри були ключовими для конкретизації об'єкта дослідження саме поданими в роботі ситуаціями.

4. На с. 50-51 дисертаційної роботи здобувачка цілком аргументовано зауважує, що «семіотичний підхід відкриває нові перспективи вивчення мовленнєвого етикету, оскільки є найбільш повним та універсальним». Водночас викликає певну полеміку твердження про те, що він «корініється на знаннях, отриманих з різноаспектного вивчення мовленнєвого етикету (прагматичного, соціолінгвістичного, лінгвокультурологічного, когнітивного, історично-порівняльного) і суттєво доповнює їх». Навряд чи коректно говорити про першорядність лінгвопрагматики, соціолінгвістики та лінгвокультурології, принаймні в аспекті сформованих ними теоретичних узагальнень та метанаукових презумпцій, відносно семіотики. Ймовірно, більш доречним є твердження про комплексний підхід до досліджуваного матеріалу, на якому надалі і наголошує дисертантка.

Дозволимо також порадити дисертантці у її подальших наукових пошуках провести опитування носіїв української культури щодо вживання ними тих чи інших етикетних виразів (зокрема, Слава Україні (с.112) чи тилів звертань (с.107), чи теми світської бесіди (с.125), що б розширило джерельну базу для наукових узагальнень, які в роботі здебільшого базуються на емпіричному матеріалі, вилученому з художньої літератури.

Наголошуємо на тому, що висловлені зауваження мають дискусійний, рекомендаційний характер і не знижують загальну позитивну оцінку роботи. У авторки (і це є вкрай цінним) чітко простежується власна, зважена концепція, позиція, обґрунтований науковий погляд на інтерпретацію досить непростих узагальнень і висновків, які переконливо засвідчують глибину аналізу, аргументованість і достовірність результатів.

Дисертаційна робота вирізняється чіткою, несунеречливою метамовною організацією наукового опису та стилістичною вправністю, що сприяє легкому сприйманню задекларованих теоретико-методологічних постулатів та практичних результатів.

Основні результати дослідження повно відбито в публікаціях у наукових фахових виданнях, у тому числі – за межами країни. Автореферат уповні відповідає змісту роботи, відображає її ключові положення і концептуальні позиції. Дослідження пройшло достатню апробацію.

Отже, дисертація Деревянко Юлії Миколаївни «Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах: зіставний аспект» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка Деревянко Юлія Миколаївна цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Вінницького торговельно-економічного інституту

Київського національного

торговельно-економічного університету

Н.Б. Іваницька

Особистий підпис
Іваницької Н.Б.
ЗАСВІДЧУЮ
Таранюба Т.П.